

Το βήμα των Φοιτητών

Η επιρροή της κουλτούρας στην ψυχοσύνθεση του νεοτερικού υποκειμένου

Της κ. **Ζωής ΜΠΑΝΤΟΥΝΑ**
Φοιτήτριας του Τμ. Επικοινων., Μέσων και
Πολιτισμού του ΠΑΝΤΕΙΟΥ Παν. Κ.Π.Ε.

Ο ορισμός και το περιεχόμενο της κουλτούρας

Η «κουλτούρα» είναι μια έννοια, που ορίζεται για πρώτη φορά τον 19ο αιώνα, όταν απειλείται με αφανισμό από τον τρόπο ζωής και σκέψης του νεοτερικού υποκειμένου. Προέρχεται από τη λατινική λέξη «collegere», που σημαίνει καλλιεργώ και είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την καλλιέργεια της γης. Μέχρι εκείνη την εποχή είχε τη σημασία της ευγένειας και μετέπειτα του πολιτισμού.

Μερικοί την ορίζουν ως μία σύνθετη δέσμη αξιών, εθίμων, πεποιθήσεων και πρακτικών, που συνιστούν τον τρόπο διαβίωσης μίας ομάδας. Άλλοι, ως τη νοητή κοινή γνώση με την οποία οι άνθρωποι διαπραγματεύονται τρόπους δράσης, συμπεριφοράς ή έκφρασης σε διαφορετικά συμφραζόμενα. Ακόμα, ως ό,τι υπερβαίνει τις καθαρά υλικές ανάγκες μίας κοινωνίας, ενώ κάποιοι αναρωτιούνται αν η κουλτούρα είναι εν τέλει τρόπος του «ανήκειν» σε κάποια επαγγελματική, θρησκευτική ή εθνική ομάδα, ή διαδικασία συμμετοχής σε τρόπους διαβίωσης, διασκέδασης, λατρείας κ.ο.κ.¹ Επιπρόσθετα, εντοπίζονται δύο ακόμη ορισμοί της: αφ' ενός ο ανθρωπολογικός που την αντιμετωπίζει ως ταυτότητα ή αλληλεγγύη, και αφ' ετέρου ο αισθητικός, που την ορίζει ως κάτι ιδεατό και αποκομμένο από την καθημερινότητα.²

Πολλοί ήταν όμως και οι θεωρητικοί, που προσπάθησαν να την προσεγγίσουν. Σύμφωνα με τον Geoffrey Hartman, πρώτος ο Herder χρησιμοποίησε τη λέξη «κουλτούρα» «με τη σύγχρονη έννοια μίας κουλτούρας ταυτότητας: ένας κοινωνικός, λαϊκός και παραδοσιακός τρόπος ζωής, ο οποίος χαρακτηρίζεται από μία ποιότητα που διαποτίζει τα πάντα και δίνει στο άτομο ένα μάθημα οικειότητας».³ Για τον SCHILLER η κουλτούρα φέρεται ως η πηγή δράσης και ταυτόχρονα η άρνησή της. Ενώ για τον Matthew ARNOLD αποτελεί ένα ιδεώδες απόλυτης τελειότητας και παράλληλα την ατελή ιστορική διαδικασία, που τείνει προς αυτό τον σκοπό.⁴ Ο ίδιος ακόμα την χαρακτήριζε ως «ό,τι καλύτερο στο χώρο της σκέψης και της γνώσης».⁵

1. Terry EAGLETON: *Η έννοια της κουλτούρας*. Αθήνα, εκδόσ. Πόλις, 2003, σ. 17.

2. *Ο.π.*, σ. 21.

3. *Ο.π.*, σ. 70.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, μπορούμε να ορίσουμε την κουλτούρα ως τον τρόπο ζωής μίας κοινωνικής τάξης ή μίας κοινωνικής ομάδας, τα συστήματα των σημασιών, τον εσωτερικό και πνευματικό κόσμο, τους τρόπους επικοινωνίας της και τις εθιμικές πρακτικές της εκάστοτε κοινωνικής τάξης.

Επί πλέον ορίζεται ως ένα σύνολο γνωστικών, συναισθηματικών, ψυχικών και βιωματικών δομών μίας κοινωνικής ομάδας, με τις εθιμικές πρακτικές της.

Τα στοιχεία της κουλτούρας συνδέονται με τα στοιχεία της παράδοσης, τα οποία μεταβιβάζονται προφορικά και εδραιώνονται στην ανθρώπινη ψυχή. Με την παρουσία της γλωσσικής επικοινωνίας η κουλτούρα συμβάλλει και στην δημιουργία της συμβολικής τάξης πραγμάτων, αποτελώντας ταυτόχρονα το σύστημα σημασιοδοτήσεως του κόσμου. Επί πλέον πρέπει να αναφερθεί, ότι ανήκει στην «καταγωγική περιοχή» και δεν αποτελεί στοιχείο βούλησης. Αντίθετα, αποτελεί την ταυτολογία του εαυτού της. Γι' αυτό το λόγο κανείς δεν μπορεί να την αποσπάσει από την προσωπικότητα του ανθρώπινου υποκειμένου. Διαθέτει το μοναδικό στοιχείο της ανθεκτικότητας. Εξελίσσεται και προσαρμόζεται στις απαιτήσεις και στον τρόπο ζωής του υποκειμένου κάθε εποχής, αλλά ποτέ δεν μεταβάλλεται. Η ουσία της είναι η ιεραρχία αξιών με την σαφή διάκριση των ρόλων (άντρα/γυναίκα). Όταν οι ρόλοι αυτοί παύουν να είναι διακριτοί, τότε η κουλτούρα εκλαϊκεύεται.

Άξιον αναφοράς είναι η μνεία της εθνολογικής άποψης, που δεν αποδέχεται την σχέση μεταξύ κουλτούρας και πολιτικού πεδίου, θεωρώντας πως αποτελεί η ίδια εθνολογικό πρόβλημα. Όσον αφορά στην συσχέτισή της με την κοινωνία, η εμπλοκή της είναι δεδομένη και η επιρροή της στην διαμόρφωσή της άμεση, αφού ανήκει αποκλειστικά μέσα στην επικράτεια της Κοινότητας, εξισώνοντας κοινωνικά τα ήθη και τα έθιμα μίας ζωής. Αντίθετα, η νεοτερικότητα καταστρέφει τις παλαιές μορφές «Κοινότητας», προκαλώντας φθορές στις προσωπικές σχέσεις στο εσωτερικό των μοντέρνων κοινωνιών.⁶ Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τον KESLER «είμαστε από την φύση μας το λάθος της φύσης». Η κουλτούρα, λοιπόν, συμβάλλει και στην συμφιλίωση του ανθρώπου με τη φύση.

Η επιρροή της κουλτούρας επάνω στο εκπολιτισμένο, νεοτερικό υποκείμενο

Μέσα από το πνεύμα του Διαφωτισμού η έννοια της «κουλτούρας» εμπλέκεται και ταυτίζεται με τον πολιτισμό. Ο πολιτισμός είναι κάτι αφηρημένο, ξένο, αποσπασματικό, μηχανιστικό, ωφελμιστικό και αποτελεί το σύνολο των υλικών όρων της ζωής. Εν αντιθέσει με την κουλτούρα, που θεωρείται ολιστική, οργανική, αισθαντική, αυτοτελής, με μνημονική συνείδηση και αποτελεί την υπαρκτική κατάσταση ενός ανθρώπου. Η εμφανής σύγκρουση ανάμεσα στις δύο αυτές έννοιες αποτελεί τμήμα μίας μεγαλύτερης διαμάχης ανάμεσα στην παράδοση και τη νεοτερικότητα.⁷

Το κίνημα της νεοτερικότητας, με υπέρμαχο τον πολιτισμό, απειλεί την κουλτούρα. Ο πολιτισμός καταδιώκει και μάχεται να αφανίσει κάθε στοιχείο της κουλτούρας και της παράδοσης. Η επικράτησή της έγκειται στην ανάγκη του ανθρώπινου υποκειμένου να μην στερηθεί την βίωση. Ο νεοτερικός άνθρωπος «χτίζεται» μέσα στην κουλτούρα και στην παράδοση. Παράγεται στηριζόμενος στο διανοητικό πρωτείο του «cogito ergo sum». Στο νεοτερικό υπόδειγμα εγκαθίσταται η έννοια της προόδου και το νεοτερικό υποκείμενο βιώ-

4. Ό.π., σ. 60.

5. Ό.π., σ. 13.

6. Anthony GIDDENS: *Οι Συνέπειες της Νεοτερικότητας*. Αθήνα, εκδόσ. Κριτική, 2001, σ. 142.

7. Terry EAGLETON: ό.π., σ. 49.

νοντας την άγονη πίστη προς την υλική πρόοδο στρέφεται ενάντια στην στατικότητα της κουλτούρας, εφ' όσον εκείνη δεν υπόκειται στους όρους της. Παρατηρούμε πως το νεοτε- ρικό υποκείμενο αλλάζει δραματικά από το καθολικό.

Ο άνθρωπος ονοματίζει την ζοφερή, «μαύρη εποχή» του Μεσαίωνα, γιατί τον υποχρέ- ωνε να ξεχάσει το παρελθόν του, για να υπάρξει ως νεοτερικό υποκείμενο. Εκείνος όμως α- δυνατεί να ξεχάσει το παρελθόν του. Το νεοτερικό υποκείμενο γεννιέται σε έναν κόσμο πο- σοτήτων και ορθώνεται με ένα πρότυπο: ότι ο κόσμος είναι μετρήσιμος. Από την άλλη με- ριά η κουλτούρα ανήκει σε ένα κόσμο ποιότητων. Το προαναφερθέν υποκείμενο συνειδη- τοποιεί πως έπρεπε να λησμονήσει και να «εσωτερικεύσει» τον εξωτερικό κόσμο. Ακόμα βλέπει να επικρατεί το βασικό στοιχείο της υλικής προόδου, που θέλει κάθε καινούριο, που επινοείται να ακυρώνει καθετί παλιό. Παράλληλα, συνειδητοποιεί πως εν αντιθέσει με το παρελθόν ο υλικός κόσμος ορίζει πλέον το συναίσθημά του.

Η έννοια του χρόνου αποτελεί επινόημα του Διαφωτισμού. Καθώς το πρόσταγμα της υ- λικής προόδου ορίζει «τον χρόνο μας», η νεοτερική αλλοίωση της έννοιας του χρόνου μέσα στην ψυχosύνθεση του υποκειμένου. Επιδιώκει την τιθάσευση του ελεύθε- ρου χρόνου και την οριστική εξάλειψη της έννοιας του «άεργου». Η διασκέδαση μετατρέπε- ται στην απόλυτη υποταγή του υποκειμένου σε ένα προϊόν της βιομηχανίας της διασκέδα- σης. Παρά την ομογενοποίηση και την δυσφήμιση όμως, που υφίσταται η κουλτούρα, παρα- μένει ανεξίτηλη στον ψυχισμό του νεοτερικού υποδείγματος ως βίωμα, διότι με την απουσία της θα ήταν ανέφικτη η ύπαρξη ενός ολοκληρωμένου υποκειμένου.

Υπήρξε μία περίοδος για την κουλτούρα, κατά την οποία βρέθηκε σε παρανοϊκή κατά- σταση, μαχόμενη ενάντια στις πιέσεις του πολιτισμού. Ο εκφυλισμός της ζωής, η έκπτωση της ατομικότητας, η ριζική αλλοίωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, κάνει, ώστε το άτομο να μην είναι σε θέση να βλέπει το μηχανισμό, που το καθυποτάσσει και να θεωρεί φυσική και αυτονόητη τη συμπεριφορά του, την ψυχική του διάθεση, τους όρους της επιβίωσής του, τη γλώσσα, που για να επιβιώσει χρησιμοποιεί.⁸ Κάτω από αυτές τις συνθήκες ηττήθηκαν οι αιώνες της λογικής, οι αιώνες που θεμελίωσαν την αυτοπεποίθηση της ύπαρξης του α- τόμου και τους όρους της επιβίωσής του.⁹ Ένας άνθρωπος, λοιπόν, παύει να είναι άνθρω- πος, όταν ευρίσκεται στην πρώτη γραμμή του πολέμου, όταν είναι έγκλειστος σε ένα στρα- τόπεδο συγκέντρωσης.

Ο Διαφωτισμός δημιουργεί την ομογενοποιημένη εικόνα του ανθρώπου. Σύμφωνα με το διαφωτιστικό πρόσταγμα ο χρόνος είναι ένα βέλος, μία ευθεία με μία συγκεκριμένη φο- ρά, το οποίο ανά πάσα στιγμή χωρίζεται σε τρία μέρη (παρελθόν, παρόν και μέλλον). Η κουλτούρα, όμως, αντιτίθεται σ' αυτή την γραμμική τάξη του χρόνου. Ωθεί το νεοτερικό υ- ποκείμενο να ακολουθήσει έναν χρόνο, ο οποίος περιγράφεται από τον HEGEL με το ρή- μα «aef hebeh». Επί πλέον ο HEGEL περιγράφοντας την διαλεκτική πλευρά της κουλτού- ρας, υποστηρίζει πως «ανατρέπεται για να διατηρεί και διατηρεί για να ανατρέψει».

Η αναμενόμενη διαμάχη, που ξέσπασε ανάμεσα στο νεοτερικό και στον προνεοτερι- κό/παραδοσιακό άνθρωπο προβάλλει τα διέξοδα του νεοτερικού υποκειμένου, το οποίο α- ναπτυσσόμενο ως ένα εργαλειακό, ωφελιμιστικό υποκείμενο, προσχωρεί σε άλλότεριες βιώ- σεις. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός, πως η άνοδος των ναρκωτικών συμβαδίζει με την άνοδο αυτών των αδιεξόδων.

8. Στέφανος ΡΟΖΑΝΗΣ: *Ο Αδιανόπιος Θάνατος*. Αθήνα, εκδ. Ερατώ, 2002, σ. 18.

9. *Ο.π.*, σ. 15.

Το πολιτιστικό πρόταγμα παρατηρούμε πως ακυρώνει την εκάστοτε πόλη και μεταλλάσσει την αγωγή της. Το σύγχρονο υποκείμενο ασφυκτιεί σε ένα περιβάλλον, που έχει στερέψει από βιώματα και το οποίο στηρίζεται στις εντυπώσεις και στις εικόνες που λαμβάνει από τον κόσμο του. Σ' αυτό το σημείο αναδύεται η νοσταλγία της κουλτούρας, η οποία πρέπει να αποτελέσει το όπλο ενάντια στην αλαζονεία, που δημιουργεί ο πολιτισμός και η οποία μας αποδυναμώνει. Σύμφωνα με τον Dickens η παράδοση και η κουλτούρα αποτελούν τον τρόπο με τον οποίο θα αντιδράσουμε ενάντια της αλαζονείας του τεχνολογικού πολιτισμού για να ανατρέψουμε αυτή την εν κενώ ζωή που βιώνουμε.

Η νοσταλγία όμως για επιστροφή στην κουλτούρα εμπεριέχει έναν μεγάλο κίνδυνο, το ενδεχόμενο να καταστεί το υποκείμενο φασιστικό. Η μαζική κουλτούρα είχε προβλέψει αυτό το ενδεχόμενο, που έγινε πραγματικότητα σε πολλά φασιστικά καθεστώτα, όπως στην Γερμανία με το σύνθημα «Πίσω στην κουλτούρα». Η επιστροφή, όμως, σε μία προγενέστερη κατάσταση στερεί από τον άνθρωπο την κριτική ικανότητα, και τον εκτοπίζει από το πνευματικό και διανοητικό του περιβάλλον, μετατρέποντάς τον σ' ένα ανενεργό υποκείμενο. Το υποκείμενο αυτό προτάσσει την κουλτούρα ως υπέρτερη αυτού που ζει και αποδομείται σε σχέση με αυτό, που βιώνει, σε σημείο που να καθίσταται ένα εργαλειοποιημένο, απαθές υποκείμενο, άκρως επικίνδυνο για την κοινωνία. Οι κοινωνίες, όμως, έχουν ανάγκη από ενεργά υποκείμενα, τα οποία θα μετέχουν μίας συγκεκριμένης πολιτικής και πολιτιστικής ζωής και θα αντιδρούν μέσα από την κριτική τους ικανότητα.

Επίλογος

Η κουλτούρα δεν είναι μόνο αυτό που βιώνουμε. Είναι επίσης, σε μεγάλο βαθμό, αυτό για το οποίο ζούμε. Στοργή, σχέσεις, μνήμη, συγγένεια, τόπος, κοινότητα, συναισθηματική πληρότητα, πνευματική απόλαυση, το αίσθημα του απόλυτου νοήματος: όλα αυτά βρίσκονται πολύ πιο κοντά μας από ό,τι οι διακηρύξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα ή οι εμπορικές συμφωνίες. Η κουλτούρα, ωστόσο, αποκτά κάποτε μια δυσάρεστη οικειότητα. Και αυτή η οικειότητα μπορεί να εξελιχθεί σε νοσηρή μονομανία, αν δεν κινείται σ' ένα φωτισμένο πολιτικό πλαίσιο, όπου το καθημερινό και το άμεσο ανοίγονται εκ των πραγμάτων στο αφηρημένο και το γενικό.¹⁰

Ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι καταπονημένος και επικίνδυνος.¹¹ Η κουλτούρα πρέπει να γίνει ένας πολιορκητικός κριός, στην οποία θα στηριχθούμε για να ασκήσουμε κριτική σε μια αξιακή κοινωνία του πολιτισμού και της προόδου. Δεν πρέπει να επιζητούμε την επιστροφή σ' αυτήν γιατί κινδυνεύουμε να καταστούμε υποχείρια μιας νέας ναζιστικής δύναμης, φυλακισμένοι στα συρματοπλέγματα του εαυτού μας. Αυτή την φορά θα δημιουργήσουμε οι ίδιοι θελημένα ένα καινούριο Άουσβιτς.

Ολοκληρώνοντας λοιπόν πρέπει να τονιστεί πως ο στόχος της παραπάνω εργασίας επιτεύχθη και εξετάστηκε η μεγάλη επιρροή που ασκεί η κουλτούρα πάνω στην ψυχοσύνθεση του νεότερου υποκειμένου.

Βιβλιογραφία

- Anthony Giddens, *Οι Συνέπειες της Νεοτερικότητας*, Αθήνα: Κριτική, 2001,
- Στέφανος Ροζάνης, *Ο Αδιανόητος Θάνατος*, Αθήνα: Ερατώ, 2002.
- Terry Eagleton, *Η έννοια της κουλτούρας*, Αθήνα: Πόλις, 2003.

10. Terry EAGLETON: *Η έννοια της κουλτούρας*, Αθήνα: Πόλις, 2003, σ. 212.

11. Anthony GIDDENS: *Οι Συνέπειες της Νεοτερικότητας*, Αθήνα: Κριτική, 2001, σ. 25.